

cal modelling data). A structural-functional model of the formation of the readiness of future teachers of higher education institutions for innovative activities by means of simulation learning technologies has been developed and characterized, consisting of three interrelated blocks (theoretical-methodological, organizational-practical, criterion-resultative). The specified model is considered as a combined one and is presented in a graphic and descriptive form in the form of a diagram. The advantages of the proposed author's model of professional training of future teachers of higher education institutions for innovative activities by means of simulation learning technologies has been noted.

It has been proven that the author's scientific approaches to the creation and implementation of new models of professional training of future teachers in the practice of pedagogical activity can yield further promising directions of research.

Key words: model, pedagogical modelling, modelling functions, modelling stages, readiness for innovative activity, simulation learning technologies, teacher of a higher education institution.

УДК 378.091.2:373-056.2/3-051]:174

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.26>

Ярошук К. І.

ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ

У статті розкрито особливості набуття етичного мислення, глибоких теоретичних знань і практичних навичок поведінки майбутніх педагогів в сфері інклюзивної освіти. В ході опрацювання низки наукових поглядів, з'ясовано, що значення етики в інклюзивній освіті досліджується багатьма вченими, однак на сьогоднішній день у цій галузі не існує всебічного огляду. Визначено, що проблема професійної етики, актуалізує необхідність введення до навчальних планів педагогічних закладів вищої освіти дисциплін в цій галузі, таких як: «Професійна етика», «Етичні проблеми в інклюзивній освіті», які передбачають теоретичне і практичне опанування майбутніми фахівцями основ професійної етики, розвиток гуманістичних цінностей, моральних особистісно-професійних якостей, умінь щодо здійснення індивідуальної педагогічної дії в інклюзивному середовищі на етичних засадах тощо. Автор визначає професійно-етичну підготовку майбутнього фахівця як цілеспрямований і керований процес, який розпочинається у навчальному закладі й продовжується в процесі подальшої роботи. Встановлено, що рівень сформованості професійної етики майбутніх фахівців значною мірою залежить від: мотивів діяльності, його світогляду, професійної спрямованості, моральних якостей, знань психології людини, педагогіки, здатності органічно поєднувати ці сторони єдиного процесу в інклюзивному просторі. Визначені головні етичні принципи співпраці в умовах інклюзивного середовища: принцип гуманізму, принцип поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього, принцип природовідповідності, принцип демократизації, принцип опори на позитивне, принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії, принцип індивідуального підходу до учнів, акмеологічний принцип. Виокремлено низку найважливіших морально-етичних якостей майбутнього педагога інклюзивного освітнього закладу: гуманність і повага до особистості учня, емпатія, толерантність, милосердя, педагогічний оптимізм, психолого-педагогічна компетентність і розвинуте педагогічне мислення, культура професійної поведінки.

Ключові слова: професійна етика, інклюзивна освіта, особливі освітні потреби, морально-етичні якості особистості.

В умовах гуманізації інклюзивної освіти, особистісно-орієнтованого підходу пріоритетного значення набуває формування гуманістичних цінностей, педагогічної культури у майбутніх вчителів, умінь щодо володіння різноманітним арсеналом педагогічних засобів, готовності до етично адекватної поведінки в різних ситуаціях інклюзивного освітнього середовища. Реалізація цих завдань пов'язана із засвоєнням майбутніми фахівцями норм і принципів професійної етики, а також відповідною деонтологічною підготовкою. Сьогодні можна помітити, що реформи в освітній сфері все більше носять гуманістичний характер. Про сучасні підходи до становлення та розвитку особистості наголошують основні нормативно-правові документи про освіту, а саме: Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Концепція НУШ», «Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні», Державний стандарт початкової освіти тощо.

Проблема професійної етики, як базової складової у формуванні професійності майбутніх педагогів інклюзивного освітнього закладу, актуалізує, на нашу думку, необхідність введення до навчальних планів педагогічних закладів вищої освіти дисциплін в цій галузі, наприклад: «Педагогічна етика», «Етичні проблеми в інклюзивній освіті» тощо. Вони передбачають теоретичне і практичне опанування студентами основ професійної етики, розвиток гуманістичних цінностей, моральних особистісно-професійних якостей, умінь щодо здійснення індивідуальної педагогічної дії на етичних засадах тощо. Крім того, вважаємо, що вищезазначене дасть змогу майбутнім фахівцям оцінити стан розвитку своєї моральної свідомості і шляхом рефлексії відшукати нормативне в індивідуальному; аналізувати факти реального інклюзивного педагогічного процесу крізь призму морального вибору; сформулювати позитивне ставлення до себе та інших учасників інклюзивного освітнього середовища тощо.

Аналіз джерел з означеної проблеми показав, що в освітній галузі першочергового значення набувають такі завдання, як: адаптація та модифікація освітнього середовища до потреб і можливостей здобувачів освіти; спрямованість педагогічної дії вчителя; розвиток професійної етики задля самореалізації педагога та формування гармонійної особистості учня; компліментарність (додаковість) в інклюзивній освіті, що дає можливість удосконалити рівень професійно-етичної підготовки майбутніх педагогів.

Проблеми підготовки фахівців у вищій школі, гуманізації вищої освіти, істотна частина яких – формування морально-етичних стандартів у галузі інклюзивної освіти, є об'єктом уваги педагогічної науки протягом останніх десятиліть. Їх досліджують вітчизняні та зарубіжні науковці в різних аспектах, а саме: педагогічні основи організації освітнього процесу у закладах вищої освіти (А. Алексюк, Г. Балл, А. Мойсеюк, І. Прокопенко, М. Сметанський, О. Шестопалюк тощо); сучасні педагогічні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців (Г. Васянович, М. Воловик, Р. Гуревич, О. Падалка, О. Пехота, С. Сисоєва тощо); гуманізація та гуманітаризація вищої освіти (В. Андрущенко, Л. Барановська, І. Бех, С. Гончаренко, І. Зазюн, О. Коваленко, Г. Тарасенко, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ тощо); актуальні проблеми розвитку інклюзивної освіти (І. Багажнікова, І. Гилевич, Д. Зайцев, В. Засенко, А. Колупасєва, М. Малофєєв, Л. Шипіцина, А. Шевцов, Н. Шматко та ін.); розроблення нових підходів до навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами (Е. Данілавічюте, І. Демченко, З. Ленів, С. Литовченко, І. Луценко, Н. Софій тощо); організації толерантного освітнього середовища (Л. Байбородов, Л. Бернадська, Р. Валітова, І. Гриншпун, Я. Довгополова, О. Дубасенюк, Д. Колесов, В. Моргун, І. Палько). Значення етики в інклюзивній освіті досліджується багатьма вченими, однак на сьогоднішній день у цій галузі не існує всебічного огляду.

Мета статті – розкрити особливості набуття етичного мислення, глибоких теоретичних знань і практичних навичок поведінки майбутніх педагогів в сфері інклюзивної освіти.

У суспільстві виникає розуміння того, що психофізичні порушення не зменшують людську сутність, здатність переживати, відчувати, вчитися, набувати соціального досвіду, і для будь-якої дитини треба створювати комфортні умови для її розвитку з урахуванням індивідуальних потреб та здібностей особистості.

В освіті все більше проявляється тенденція до усунення бар'єрів між корекційними та звичайними класами, до розширення доступу деяких категорій дітей з особливими освітніми потребами до загальноосвітньої школи. Цей широкий процес інтеграції, що передбачає однакову доступність освіти та розвиток системи загальної освіти у напрямку пристосування до особливостей усіх дітей, називається інклюзивною освітою [7].

Системний аналіз психолого-педагогічної, філософської, методичної та соціологічної літератури дає можливість розглядати сутність поняття «інклюзія» – це побудова комфортного сучасного суспільства з рівними можливостями для усіх громадян, незалежно від їхніх фізичних чи психологічних особливостей.

Ідея інклюзії, що виникла внаслідок усвідомлення цінності людської багатоманітності і відмінностей між людьми, виключає будь-яку дискримінацію та відображає одну з головних ознак демократичного суспільства: усі діти є чинними членами суспільства і мають рівні права, зокрема щодо отримання освіти, незважаючи на особливості їхнього психофізичного розвитку.

Водночас у розумінні багатьох людей інклюзія пов'язана лише з особами, що мають «інвалідність – міру втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи» [5].

Так, особи з інвалідністю – це люди, які мають певні фізичні, інтелектуальні, психічні чи сенсорні порушення, що можуть заважати повній та ефективній участі таких осіб у житті суспільства на рівні з іншими. Проте, діти, які потребують інклюзивної освіти, можуть і не мати інвалідності, але вони мають особливі освітні потреби [4].

Концептуалізація інклюзії ґрунтується на етичних принципах, оскільки вона стосується питань справедливості, піклування та турботи. Багато хто стверджує, що інклюзія є основним правом, яке підтримується Саламанською декларацією (1994 р.) та Конвенцією ООН про права людей з інвалідністю (2006 р.). На міжнародному рівні освітні системи прийняли інклюзивну освіту з різними можливостями та структурами. Тим не менш, етичні виміри інклюзії часто відсутні в теоретичних і практичних обговореннях інклюзії у викладанні та навчанні.

У контексті європейських цінностей інклюзивна освіта вимагає значної переорієнтації свідомості суспільства і, насамперед, педагогічних працівників, а також здійснення педагогами своєї професійної діяльності з урахуванням принципів толерантності, поваги до індивідуальних особливостей дітей, недопущення дискримінації та неупередженості. Крім того, етичні взаємовідносини між людьми є загалом основою розвитку демократичного суспільства. Адже предметом дослідження етики є мораль – одна із форм суспільної свідомості як система принципів, норм, оцінок, правил, вимог, що виступають духовно-культурними механізмами регуляції поведінки людей [2].

В свою чергу, професійна етика – це сукупність принципів, норм і правил, які є регуляторами поведінки представників окремих професій (в нашому випадку – майбутніх педагогів інклюзивного освітнього закладу) на основі загальнолюдських моральних цінностей з урахуванням особливостей конкретної професійної діяльності [3].

Переорієнтація сучасної педагогічної освіти на європейські стандарти, передбачає, у першу чергу, підготовку компетентного фахівця, здатного практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки та досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики. Тому головне завдання у формуванні професійної етики та теоретичних знань і практичних навичок поведінки майбутніх педагогів в сфері інклюзивної освіти полягає не лише у розкритті значення професійного обов'язку вчителя, відповідальності за результати професійної діяльності, визначенні системи норм вимог, що ставляться до педагогів у процесі взаємодії з учнями з ООП, їхніми батьками, іншими педагогічними працівниками, а й у виявленні умов їх реалізації у практичній діяльності.

Крім того, на нашу думку, у завдання формування правильного етичного мислення майбутнього фахівця в сфері інклюзії має входити вивчення способів усунення несприятливих факторів, конфліктних ситуацій, що можуть виникнути у процесі професійної діяльності, запобігання формального застосування знань вчителями, виховання моральних якостей особистості, а також підвищення престижу педагогічної професії.

Отже, з'ясовано, що серед ключових компетентностей, якими повинен оволодіти сучасний педагог інклюзивного освітнього закладу, етична має пріоритетне значення. Вона виступає показником і одночасно результатом професійно-особистісної готовності до майбутньої професійної діяльності, тому що виконання будь-якого педагогічного завдання в інклюзії має в першу чергу моральний зміст. Професійна етика майбутнього фахівця репрезентує головні регуляції його дій, що закріплюються у звичках, традиціях, принципах життя і професійній діяльності, психічних станах, діях, вчинках і якостях, забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки згідно умов інклюзивного середовища.

Нами встановлено, що рівень сформованості професійної етики майбутніх фахівців значною мірою залежить від деяких характеристик особистості педагога, зокрема: мотивів діяльності, його світогляду, професійної спрямованості, моральних якостей, знань психології людини, педагогіки, здатності органічно поєднувати ці сторони єдиного процесу в інклюзивному просторі.

Науковці виокремлюють такі базові принципи інклюзивного навчання: «цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень; кожна людина здатна відчувати і думати; кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутою; всі люди відчують потребу один в одному; істинна освіта може здійснюватися лише в контексті реальних взаємин; всі люди потребують підтримки і дружби ровесників; для всіх, хто навчається, досягнення прогресу може бути радше в тому, що вони можуть робити, а не в тому, чого не можуть; різноманітність посилює всі сторони життя людини» [1].

До головних етичних принципів співпраці в умовах інклюзивного середовища, на нашу думку, належать: принцип гуманізму, принцип поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього, принцип природовідповідності, принцип демократизації, принцип опори на позитивне, принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії, принцип індивідуального підходу до учнів, акмеологічний принцип.

Майбутній педагог має поєднувати професійну культуру з чуйним ставленням до учня, вміти встановити особистий контакт з учнем, узагальнити й оцінити наявні дані психолого-медико-педагогічної консультації. Для успішної організації навчально-виховного процесу педагог повинен вивчити психологічні, емоційно-вольові особливості дитини з порушеннями психофізичного розвитку, скласти уявлення про механізм порушення, його прояви, ознайомитися з умовами виховання та навчання учня, відносинами у родині тощо.

Поведінка, тактика роботи педагога інклюзивного навчального закладу повинна залежати від індивідуальних особливостей учня з обмеженими можливостями, його характеру, рівня виховання, важкості захворювання. До кожної дитини потрібно знайти індивідуальний підхід, підібрати індивідуальні види роботи. Вчитель має ставитись до учня з ООП не просто як до учасника освітнього процесу, а як до особистості зі своїм духовним світом, своїми бажаннями, сподіваннями, надіями, острахами тощо. В. Сухомлинський наголошував, що без глибокого знання душі дитини, особливостей мислення та сприймання навколишнього світу неможливе навчання, немає педагогічної культури. Тільки тому педагогу, який розуміє дитячу душу, учні відкриють себе: «... без знання дитини – її розумового розвитку, мислення, інтересів, захоплень, здібностей, нахилів – немає виховання» [6]. Тому варто зазначити, що для ефективної організації інклюзивної освіти вчитель повинен скласти повне уявлення не лише про ООП, але і про особливості особистості учня. Педагогічні заходи повинні будуватися залежно від характеру учня з ООП, рівня його виховання, ступеня тяжкості обмеження функціонування.

Резюмуючи все вищезазначене, можна виокремити низку найважливіших морально-етичних якостей майбутнього педагога інклюзивного освітнього закладу, якими має володіти фахівець:

- гуманність і повага до особистості учня (позиція вчителя, яка виражається в умінні бачити за будь-якими зовнішніми проявами дитини з ООП риси живого, що має право на індивідуальність, в умінні не придушити людське, а також вміння співвідносити свій душевний стан з конкретними обставинами);
- емпатія (розуміння відносин, почуттів, психічних станів учнів з ООП в формі співпереживання; інтуїтивне розуміння психологічного настрою, вміння зрозуміти дитину, її приховані мотиви, душевне сум'яття, ототожнення своїх почуттів з емоціями дитини, а також усвідомлення її винятковості, унікальності та індивідуальності);
- толерантність (повага, прийняття і правильне розуміння форм самовираження та способів вияву індивідуальності людей з ООП, терпиме ставлення до чужої думки, вірувань, поведінки, визнання рівності всіх людей, не зважаючи на особливі потреби кожного, відмова від домінування та насильства);

- милосердя (втілення високої любові до ближніх, один з істотних проявів гуманності, це риса особистості майбутнього педагога, що виявляється у внутрішній готовності допомогти, пробачити, посипівчувати, не переслідуючи власних інтересів, а керуючись виключно безкорисливими спонуканнями);
- педагогічний оптимізм щодо дітей з ООП передбачає впевненість у прогресі в розвитку дитини, вірі в її можливості та її майбутнє, життєрадісність, успіх, схильність у всьому бачити хороше;
- психолого-педагогічну компетентність і розвинуте педагогічне мислення (професійні знання, які дають змогу педагогу успішно здійснювати професійно-педагогічну діяльність і вирішувати складні педагогічні задачі, пов'язані з проблемами навчання, виховання і розвитку особистості дитини з ООП);
- культуру професійної поведінки (педагогічного спілкування, мови, зовнішнього вигляду тощо).

Формування таких якостей у майбутнього педагога інклюзивного освітнього закладу, на нашу думку, допоможе пізнати світ дитини з особливими потребами, утвердити життєрадісність, віру в успіх спільної справи, а також сприятиме набуттю етичного мислення фахівця, глибоких теоретичних знань і практичних навичок поведінки в сфері інклюзивної освіти.

Висновки. Таким чином, професійно-етична підготовка майбутнього педагога, який працюватиме в галузі інклюзивної освіти – це складний цілеспрямований, але керований процес, який забезпечує формування професійно-етичної компетентності фахівця, сформованість морально-етичних якостей, необхідних для здійснення правильної професійної поведінки в інклюзивному освітньому середовищі.

Використана література:

1. Листопад О. В. Інклюзивна освіта в контексті інноваційного розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011, № 2 (12). С. 174–184.
2. Лозовой В. О., Панов М. І. Етика : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 224 с.
3. Малахов В. А. Етика: курс лекцій. Острого : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2014. 214 с.
4. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ : «Агенство «Україна», 2019. 300 с.
5. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 10.05.2022).
6. Сухомлинський В. О. Виховання без покарань. Вибрані твори: в 5 т. Київ : Вища школа, 1980. С. 343-347.
7. Удич З. І. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Тернопіль : КІЦ «ПРИНТ-ОФІС», 2015. 335 с.

References:

1. Lystopad O.V. (2011). Inklusivna osvita v konteksti innovatsiinoho rozvytku [Inclusive education in the context of innovative development]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. 2 (12), 174–184. [in Ukrainian]
2. Lozovoi V.O., Panov M.I. (2004). Etyka [Ethics]: Navch. posib. navchalnyi posibnyk. Kyiv : Yurinkom Inter, 2004. 224 s. [in Ukrainian]
3. Malakhov V.A. (2014). Etyka [Ethics]: kurs lektzii. Ostroh, Ukraine. [in Ukrainian]
4. Poroshenko M.A. (2019). Inklusivna osvita [Inclusive education]: navchalnyi posibnyk. «Ahenstvo «Ukraina», 2019. 300 s. [in Ukrainian]
5. Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini [About the rehabilitation of people with disabilities in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 06.10.2005 № 2961-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>. [in Ukrainian]
6. Sukhomlynskyi V. O. (1980). Vykhovannia bez pokaran [Education without punishment]. Vybrani tvory: v 5 t. Kyiv : Vyscha shkola, 1980. S. 343-347. [in Ukrainian]
7. Udych Z. I. (2015). Osnovy inkluzivnoi osvity [Fundamentals of inclusive education]: navch.-metod. posib. Ternopil : KITs «PRINT-OFIS», 2015. 335 s. [in Ukrainian]

Yaroshchuk K. I. Professional and ethical aspects of training of the future teacher of inclusive educational institution

The article reveals the peculiarities of acquiring ethical thinking, deep theoretical knowledge and practical skills of behavior of future teachers in the field of inclusive education. In the course of developing a number of scientific views, it was found that the importance of ethics in inclusive education has been studied by many scholars, but to date there is no comprehensive review in this area. It is determined that the problem of professional ethics highlights the need to introduce into the curriculum of pedagogical institutions of higher education disciplines in this field, such as: "Professional ethics", "Ethical issues in inclusive education", which provide theoretical and practical mastery of future professionals. development of humanistic values, moral personal and professional qualities, skills for individual pedagogical action in an inclusive environment on ethical grounds, etc. The author defines the professional and ethical training of the future specialist as a purposeful and managed process that begins in the school and continues in the process of further work. It is established that the level of professional ethics of future professionals largely depends on: motives, his worldview, professional orientation, moral qualities, knowledge of human psychology, pedagogy, ability to organically combine these aspects of a single process in an inclusive space. The main ethical principles of cooperation in an inclusive environment are defined: the principle of humanism, the principle of combining respect for the individual with reasonable demands on him, the principle of naturalness, the principle of democratization, the principle of reliance on the positive, the principle of subject-subject interaction, the principle of individual approach. A number of important moral and ethical qualities of the future teacher of an inclusive educational institution are highlighted: humanity and respect for the student's personality, empathy, tolerance, mercy, pedagogical optimism, psychological and pedagogical competence and developed pedagogical thinking, culture of professional behavior.

Key words: professional ethics, inclusive education, special educational needs, moral and ethical qualities of personality.